

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-64-05>
УДК 327(091)(497.2)''189/190''929Сармаджієв

Алека Стрезова

докторка філософії з історії, доцентка

Інститут історичних досліджень Болгарської академії наук

Бульвар Шипченски-Проход, 52, бл. 17, Софія, Болгарія

Email: aleka.strezova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6818-9941>

ДИПЛОМАТ Д-Р ХАРАЛАМБІ САРМАДЖІЄВ І ЙОГО УЧАСТЬ У МІЖНАРОДНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ З БОРОТЬБИ З АНАРХІСТАМИ (РИМ, 1898)

У статті представлено діяльність болгарського дипломата доктора Хараламбі Сармаджієва (1860–1908) на міжнародній конференції з боротьби з анархістами в Римі та підкреслено участь князівства у вищому зібранні як певний крок до досягнення державної незалежності. Після звільнення 1878 р. Болгарія була васалом Османської імперії, але з самого початку болгарські правителі використовували будь-яку можливість, щоб піти власним шляхом й відмовитися від сюзеренітету. Автор підкреслює, що д-р Х. Сармаджієв, який народився в Болграді, у сім'ї заможних бессарабських болгар, після закінчення Болградської гімназії навчався в Бухарестському університеті, а згодом і в Парижі, де здобув

Як цитувати: Стрезова, А. Дипломат д-р Хараламбі Сармаджієв і його участь у міжнародній конференції з боротьби з анархістами (Рим, 1898). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 64, 2023, с. 110-119. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-64-05>

How to cite: Strezova, A. The Diplomat Dr. Haralampi Sarmadzhiev and His Participation in the 1898 International Anti-Anarchist Conference in Rome. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*, no. 64, 2023, p. 110-119. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-64-05> (In Ukrainian)

© Стрезова А., 2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

ступінь доктора права і став першим болгарським юристом, який отримав це звання. У статті зазначається, що після закінчення навчання в Парижі д-р Сармаджієв переїхав у Болгарію, яка вийшла з-під ярма Османської імперії, і працював у міністерстві закордонних справ, обіймаючи високі державні посади, зокрема й в. о. міністра закордонних справ Князівства Болгарії, налагоджуючи роботу новоствореного міністерства й виховавши плеяду молодих дипломатів. Д-р Сармаджієв є одним із видатних болгарських дипломатів того періоду, змісіями в Белграді та Відні, який зробив вагомий внесок у розбудову болгарсько-сербських і болгарсько-австрійських відносин. Його було обрано представляти Князівство на міжнародній конференції в Римі. На цьому форумі д-р Сармаджієв активно працював задля дипломатичної емансипації своєї країни. На одній із зустрічей він протистояв офіційній російській позиції всупереч інструкціям, отриманим від свого уряду, і довів, що позиція Болгарії буде незалежною і самостійною, попри тиск як Росії, так і Туреччини. Багатосторонні зустрічі в столиці Італії дозволили досягти ефективних результатів законодавчого та адміністративного характеру і стали відправною точкою для майбутньої міжнародної співпраці.

Ключові слова: міжнародна конференція, анархісти, доктор Хараламбі Сармаджієв, князівство Болгарія, кінець XIX ст.

Анархізм як теорія сформувався в період 1860–1870-х рр. У 1880-х рр. анархісти почали обстоювати тезу про «пропаганду через справи», яка незабаром була взята на озброєння. З березня 1892 р. по червень 1894 р. одинадцять вибухів динаміту сколихнули Париж і вбили 9 людей. У 1894 р. президента Франції Карно було вбито; у 1897 р. застрелено іспанського прем'єр-міністра Кановаса; того самого року скоєно замах на італійського короля Умберто. Вибухи були справою крайніх анархістів, які діяли самостійно, а не як члени будь-якої великої організованої групи (Jensen 1981, 324).

Європа була нажахана. Особливо вражає те, що цілі та місця атак непередбачувані. Поступово між країнами почала формуватися думка про вироблення спільних заходів боротьби. Конкретним приводом для скликання загальноєвропейського форуму стало вбивство австрійської імператриці у вересні 1898 р. Болгарський уряд був повідомлений про трагедію такою шифротелеграмою: «Сьогодні вдень, коли Її Величність Імператриця Австрії йшла від свого готелю в Женеві

до пароплава, на неї жорстоко напав італійський анархіст і поранив її. Імператриця впала на землю і була негайно доставлена в готель, де пізніше померла...» (TzDA RB, f. 600 к, ор. 1, d. 1542, l. 26).

Уже наприкінці місяця під тиском Берліна та Відня Італія запропонувала скликати міжнародну конференцію проти анархістів. До участі також була запрошена Болгарія. Постановою Ради міністрів від 1 жовтня 1898 р., протокол № 9, уряд Болгарії подякував італійському уряду за запрошення і підтвердив свою участь (TzDA RB, f. 176 к, ор. 1, d. 1171, l.4).

У доповіді принцу Фердинанду від 22 жовтня 1898 р. Голова уряду д-р К. Стоїлов оголосив, що інші країни призначатимуть своїх послів, тому він запропонував, щоб болгарським делегатом для дипломатичної частини був д-р Х. Сармаджієв, а для судово-поліцейської — д-р Загоров (аудитор в Міністерстві закордонних справ і віросповідань (далі — МЗС), дипломований юрист, колишній суддя, «один з наших найосвіченіших і найдосвідчених чиновників») (TzDA RB, f. 600,к. ор. 3, d. 160, l. 405). Зрештою, було вирішено, що має бути один болгарський представник і ним буде д-р Х. Сармаджієв.

Д-р Хараламбі Сармаджієв народився в Бессарабії 1860 р. Походив з освіченої болгарської родини Георгія Сармаджієва — одного з перших меценатів Болгарського книжкового товариства (NBKM-BIA, f. 5, d. 17, l.5).

Молодий Хараламбі закінчив Болградську гімназію, а потім отримав юридичний фах в Бухарестському університеті. Його бажання продовжити освіту привело його до Парижа, де він став першим болгарином — доктором права в Паризькому університеті. Після повернення до Болгарії працював у Міністерстві закордонних справ юрисконсультом, а потім головним секретарем. Здібного й розумного, з європейським вихованням і культурою, його незабаром відправили представляти Князівство в інших країнах — спочатку як дипломатичного агента в Белграді (1895), а потім як представника у Відні (1896). Якості княжого посланника, такт у дипломатичному спілкуванні дозволяють його зарахувати до числа здібних політичних діячів Болгарії. Тому коли наприкінці 1898 р. в європейських колах

обговорювалося скликання міжнародної конференції для боротьби з анархістами, болгарський уряд вирішив, що її делегатом буде сам д-р Х. Сармаджієв.

Навряд чи можна було знайти кращий вибір болгарського делегата. Призначення доктора Сармаджієва є доказом його заслуг перед болгарською короною. Його відправили на міжнародний форум як найгіднішого делегата. На посаді княжого дипломатичного представника у Відні в той час він перебував у центрі великої політики і був знайомий з дипломатичними пристрастями великих держав.

В австро-угорській столиці йому вдалося вміло лавірувати між інтересами великих держав, щоб захистити болгарську справу. У столиці Австро-Угорщини Сармаджієв постав перед великим викликом — боротися за емансипацію молодого князівства. Це було надскладним завданням, яке він послідовно виконував. Додатковим чинником його обрання делегатом Римської конференції стала блискуча юридична підготовка, адже на конференції очікувалося ухвалення рішень законодавчого характеру.

Конференцію відкрито 24 листопада 1898 р. в Римі. Були присутні 54 делегати з 21 країни з усієї Європи. Крім послів, дипломатичних агентів та офіційних осіб, також були присутні начальники національної поліції Росії, Франції та Бельгії, а також міські начальники поліції Берліна, Відня і Стокгольма (Jensen 1981, 327). Планувалось, що основними темами дебатів стануть визначення анархізму, розроблення відповідних заходів для боротьби з діяльністю та пропагандою анархістів, а також регулювання випадків екстрадиції та депортації (TzDA RB, f. 176 к, ор. 1, d 1171, l. 9).

22 листопада д-р Сармаджієв прибув до Рима й зупинився в готелі «Квірінал». Відразу після прибуття він представився міністру закордонних справ Італії адміралу Каневаро. Королівський міністр розпитував Сармаджієва про його позицію у Відні щодо турецького посла і взагалі про те, яке ставлення створена Туреччини до дипломатичних представників князя за кордоном. Д-р Сармаджієв непохитно обстоював незалежну позицію болгарських дипломатичних агентів щодо турецьких за кордоном. Його енергія

в захисті суверенітету княжого представника була дуже важлива, і завдяки цьому болгарський делегат отримав самостійне місце в залі переговорів. Під час переговорів з міністром закордонних справ порядок зустрічей ще не було визначено, але після категоричної заяви д-ра Сармаджієва італійці вирішили, що представники будуть розташовані в алфавітному порядку (TzDA RB, l.22). Порядок, який, на жаль, згодом завдав головного болю болгарському представнику.

Конференцію відкрив 12-24 листопада (за старим стилем) міністр закордонних справ адмірал Каневаро. Д-р Сармаджієв із задоволенням підсумував, що до нього ставилися нарівні з іншими послами та міністрами (TzDA RB, l. 18). Він констатував, що вже на першій зустрічі серед учасників утворилися дві течії. Одна — це представники т. зв. ліберальних держав, які бажають, щоб рішення конференції були максимально ліберальні й не впливали на основні принципи конституцій держав-делегатів, такі як свобода думки, преси та асоціацій. У своєму листі до прем'єра К. Стоілова Сармаджієв писав, що інші країни виступали за серйозні заходи стосовно обмеження вищезазначених прав щодо анархістів та їхньої пропаганди, головною метою яких було б викорінення анархізму (TzDA RB, l. 23-24).

Проблематичними стали питання екстрадиції та депортації та пов'язане з ними право на прихисток. На конференції було домовлено, що обговорення проводитиметься таємно, а рішення конференції не будуть обов'язковими для представлених країн через ризик суперечностей із національним законодавством: кожна країна залишатиметься вільною вживати проти анархістів такі заходи, які вона вважає за потрібне (TzDA RB, l. 24). Було сформовано дві комісії — одну з законодавчих, а іншу з адміністративних питань, пов'язаних з анархізмом. З двох комітетів створено підкомітет для розв'язання суперечливих питань з екстрадиції та видворення.

Уже під час першої зустрічі д-р Х. Сармаджієв був здивований ходом дебатів. Він уважав, що жодна з представлених на конференції країн серйозно не вивчала питання про анархізм і заходи, що їх потрібно вжити проти нього. Робота д-ра Сармаджієва була певною мірою

ускладнена, оскільки з усіх делегатів він був єдиний, хто особисто й незалежно представляв свій уряд. Однак, окрім засідань конференції, він брав участь у дебатах законодавчого та адміністративного комітетів, до яких його було обрано (TzDA RB, l. 25).

На третьому засіданні було прийнято таке визначення анархізму: «Анархічним актом вважається будь-який акт, спрямований на знищення насильницьким шляхом будь-якої громадської організації, а анархістом є кожен, хто вчиняє такі дії» (TzDA RB, l. 27). Але через кілька днів болгарський делегат отримав лист-догану від княжого прем'єр-міністра та міністра закордонних справ д-ра К. Стоїлова з приводу його голосування щодо визначень конференції. Д-р Стоїлов розказав про свою розмову з російським дипломатичним агентом у Софії, який протестував проти «лібералізму» д-ра Сармаджієва в Римі, котрий, на його думку, перешкоджав ухваленню рішень, спрямованих на більш успішне стримування анархістів. Російський представник радив дати доручення Сармаджієву більше підтримувати пропозиції Австрії та Німеччини (тобто і Росії) з цього приводу.

Д-р Стоїлов сприйняв це бажання як доцільне й доручив Х. Сармаджієву: «Було б добре домовитися з російським послом п. Нелідовим і діяти в межах ваших інструкцій та принципів нашого уряду в згоді з ним» (TzDA RB, l. 30). Обурення д-ра Сармаджієва критикою, яку він отримав, і передусім посяганням на суверенітет Болгарії, було величезним: «... якщо я посланий сюди беззаперечно голосувати за все, навіть коли це суперечить вашим інструкціям і основним принципам нашого уряду, чим я одного дня поставив би будь-який болгарський уряд у дуже скрутне становище, краще було б не посилати делегатів» (TzDA RB, l. 31). Болгарський делегат нагадує про його делікатне становище, оскільки згідно з алфавітним порядком розташування зали він завжди голосує одним із перших (TzDA RB, l. 35).

Непорозуміння щодо голосування доктора Сармаджієва виникло через російську пропозицію щодо іншого визначення анархічного акту як будь-якого насильницького акту, спрямованого на знищення

соціальної організації, а також будь-якої спроби здійснення, будь-якої безпосередньої підготовки, будь-якої пропаганди або підбурювання та захисту зазначених дій. У своїй промові російський делегат уточнив, що як «пропаганду» і «захист» треба розуміти також суто теоретичну пропаганду, а не тільки т. зв. «пропаганду вчинками».

Нелідова також підтримав представник Австрії. Промова відвернула більшість делегатів від голосування за неї, оскільки, згідно з дебатами, з таким формулюванням до категорії анархістського акту потрапили би також суто філософські твори, такі як «Про суспільний договір» Руссо: у ньому, як відомо, немає спонукання до протиправних дій, хоча й критикується соціальна організація та рекомендується замість неї створити іншу, здатну зробити людство щасливим. З цих причин пропозицію Росії було відхилено 14 голосами проти 7. Як заявив д-р Сармаджієв, з його голосом чи без нього, вона все одно була приречена на провал (TzDA RB, I. 33-34).

Невдоволення Нелідова відхиленням його пропозиції було великим. Х. Сармаджієв засвідчив, що чув, як російський посол образливо розповідав своїм колегам про те, що краще було б, якби на конференцію зібралися лише великі держави. Засліплений своїм ураженням честолюбством, російський делегат не взяв до уваги, що проти його пропозиції проголосували три великі держави — Англія, Франція та Італія (TzDA RB, I. 34-35).

Конференція завершилася незадовго до різдвяних свят 1898 р. Були ухвалені пропозиції адміністративного та законодавчого характеру. Адміністративні заходи передбачали, що кожна держава стежитиме за анархістами на своїй території і доручить це спостереження центральній владі. Рекомендувалося, щоб центральні органи влади різних країн контактували напряду й обмінювалися інформацією про анархістів. Законодавчі заходи передбачали запровадження у законодавстві кожною країною заходів покарання не тільки проти анархічних дій, але й проти підготовки цих дій, співучасті, провокацій, пропаганди тощо (TzDA RB, II. 78-79).

Міжнародна конференція мала ключову роль у боротьбі з анархістами. Вона стала відправною точкою у створенні

заходів для посилення комунікації європейської поліції та обміну інформацією. Болгарія категорично приєдналася до міжнародного співробітництва в боротьбі з анархізмом. Уже під час обговорень на конференції Болгарія розпочала співпрацю з деякими країнами, представленими на ній, беручи участь в обміні інформацією про осіб, підозрюваних в анархізмі (TzDA RB, d. 1299). Кульмінацією стало підписання 1904 р. в Петербурзі послом Д. Станчовим протоколу проти анархізму, в якому взяла участь і Болгарія. Посол вважав, що цей акт вважається тасмним і його підписання не буде опубліковано в урядовій газеті (TzDA RB, d. 1589, l. 96).

Форум у Римі мав особливе значення для майбутнього політичного визнання молодого Болгарського князівства. В Італії Болгарія була представлена як незалежна суверенна держава; її представник був поставлений нарівні з іншими делегатами. Немалою мірою це відбулося завдяки енергії самого д-ра Х. Сармаджієва, який від початку прагнув здобути гідне місце для своєї батьківщини і під час дебатів старанно працював для удосконалення законодавчих та адміністративних рішень конференції. Форум став ще одним маленьким кроком, яким болгарська дипломатія ставила свого союзера перед доконаним фактом. Попри положення Берлінського договору, в приватних розмовах болгарський представник постійно і послідовно захищав болгарську емансипацію перед союзером. Його невеликі, але рішучі дії як у Відні, так і в Римі, поволі наближали князівство до юридичної незалежності.

Список джерел та літератури / References

Jensen, R. B. Intrernational Anti-Anarchist Conference of 1898 and the Origins of Interpol. *Journal of Contemporary History*, vol. 16, no. 2, pp. 323-347.

Spisok dopomizhnih chleniv Bolgars'kogo literaturnogo tovaristva, jaki svoïmi vneskami ta inshimi darunkami zabezpechili material'ni koshti dlja zasnuvannja tovaristva ta pochatku jogo dijaj'nosti (1868–1869). Nacionalna biblioteka «Kiril i Metodi» — Belgarski istoricheski arhiv (NBKM-BIA), f. 5, a.e. 17, l.5. (In Ukrainian)

Список допоміжних членів Болгарського літературного товариства, які своїми внесками та іншими дарунками забезпечили матеріальні кошти для заснування товариства та початку його діяльності (1868–1869). Национална библиотека «Кирил и Методи» — Български исторически архив (НБКМ-БИА), ф. 5, а.е. 17, л. 5

Tzentralen derzhaven archiv na Republika Bolgaria (TzDA RB). (In Bulgarian)
Централен държавен архив на Република България (ЦДА РБ).

Aleka Strezova

PhD in History, Associate Professor

Institute for Historical Studies, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod Blvd., bl. 17, Sofia, Bulgaria

Email: aleka.strezova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6818-9941>

THE DIPLOMAT DR. HARALAMPI SARMADZHIEV AND HIS PARTICIPATION IN THE 1898 INTERNATIONAL ANTI-ANARCHIST CONFERENCE IN ROME

The article discusses the mission of the Bulgarian diplomat Dr. Haralampi Sarmadzhiev (1860–1908) at the International Conference of Rome for the Social Defense Against Anarchists held in 1898 and argues that the participation of the Principality of Bulgaria in this forum represented for the country another step towards achieving full independence. After its liberation in 1878, Bulgaria was still a vassal of the Ottoman Empire, but the Bulgarian government used every opportunity to reaffirm its self-determination and challenge its dependent status. Dr. Sarmadzhiev, born in Bolhrad in a family of wealthy Bessarabian Bulgarians, after graduating from the Bolhrad Gymnasium studied at the University of Bucharest and later in Paris, where he obtained a doctorate in law and became the first Bulgarian lawyer to receive this degree. After completing his studies in Paris, Dr. Sarmadzhiev moved to Bulgaria, just liberated from the Ottoman rule, and served in the Ministry of Foreign Affairs. He held high offices, including that of acting Minister of Foreign Affairs of the Principality of Bulgaria, organized the work of the newly created ministry, and cultivated a constellation of young diplomats. Dr. Sarmadzhiev was an outstanding Bulgarian diplomat of his era, whose service in Belgrade and Vienna marked a significant contribution to the development of Bulgarian-Serbian and Bulgarian-Austrian relations. He was chosen to represent the principality at the international anti-anarchist conference in Rome. At this forum, Dr. Sarmadzhiev actively worked

towards the diplomatic emancipation of his country; on at least one occasion, he defied the instructions from his government and opposed the official Russian position, asserting Bulgaria's independent stance despite pressure from both Russia and Turkey. Multilateral meetings in the Italian capital brought considerable legislative and administrative results and became a starting point for subsequent international cooperation.

Keywords: international conference, anarchists, Dr. Haralampi Sarmadzhiev, Principality of Bulgaria, late 19th century.

Текст надійшов до редакції 02.09.2023.

The text was received by the editors 02.09.2023.

Текст затверджено до друку 28.10.2023.

The text is recommended for printing 28.10.2023.